

Piotr Macierzyński

Książka kostnicy

Wydawnictwo Wojewódzkiej
Biblioteki Publicznej i Centrum
Animacji Kultury w Poznaniu
Poznań, 2017

Papp-Zakor Ilka

OLVASÓLÁMPA A PRICCS FEJÉNÉL

„Nem köszöntek, nem mosolyogtak; mintha szánalom, mi több: valami zavart tartózkodás pecsételte volna le az ajkukat és vonzotta volna tekintetüket a gyászos díszletekhez. Ugyanaz a nekünk nagyon is ismerős szégyen, amely szelektálások után, és valahányszor sérelem szemtanúi vagy elszenvedői voltunk, minket is előntött; az a szégyen, amelyet a németek nem ismertek, amelyet a mások bűne láttán a becsületes érez, és sajnálja, hogy elkövettek, hogy visszavonhatatlanul bevezették a létező dolgok világába, és hogy az ő jóakarata nem ért semmit, vagy csak alig valamit, megakadályozni mindenesetre nem tudta.”

(Primo Levi: *Ember ez? /Fegyvernynyugvás*)

Piotr Macierzyński talán egész eddigi életművében észlelhető a hátrálásnak az a folyamata, amelyet Bán Zsófia a múltfeldolgozás feltételeként (és metódusaként) határoz meg,¹ és amelynek a költő végül (vala-

1 „Amennyire lehet, »vissza kell szerezni« az események minden pillanatát és minden centiméterét, vissza kell hátrálni egészen odáig, ameddig lehet, amíg falba nem ütközünk. Ez a konkrét és átvitt értelemben vett »hely« a holokauszt kontextusában nem más, mint a gázkamra, s a négy fennmaradt fényképet a sonderkommandós Alex éppen erről a pillanatnyilag üres helyről (a munkahelyéről) kifényképezve, a gázkamra ajtajából készíti – eddig lehet hátrálni. Sőt, mondja Didi-Huberman, eddig *muszáj*, kötelező, ha már e képek rendelkezésünkre állnak – mindenek ellenére. Nem hivatkozhatunk szépelegve az *elképzelhetetlenre*, az *ábrázolhatatlanra*, s különösen nem, teszem hozzá, a *törénelmen kívüliségre*.” (BÁN Zsófia, *Pingvinboci, jampampuli és a létező irdatlan hatalma*.)

mint, a dolgok logikájából adódóan, *elkerülhetetlenül*) egy teljes kötetet szentelt. Bár közhely, mégis ide kívánkozik: Macierzyński költészete nem *per se* holokausztköltészet, sokkal inkább az embert elemző (jellemzően az embert kipellengérező, gyakran ironikus hangvételű) líra, amely egyszerűen azért sodródik újra és újra a haláltáborok tematizálásáig, mert a holokauszt megtörténte óta a holokauszt *ténye* az, mely az emberi lélek végpontját, az alagút végén a legszörnyűbb sötétséget jelenti: „kibírtunk 70 évet / koncentrációs táborok nélkül bár azok mindvégig / a természetünkben vannak”² (46) (lásd még: *Auschwitz után már csakis Auschwitzról lehet verset írni*³). Míg Macierzyński legtöbb korábbi kötetében csak egy-két vers jut el valamilyen formában a holokauszt témájáig, *A hullaház könyve*⁴ teljes egészében a visszakövetés kötete.

Versseit anti-teremtésmitosz helyezi mintegy keretbe („1940 április 27-én Heinrich Himmler megparancsolta / Richard Glücksnek hogy alapítson tábort Oświęcimben / és a foglyokkal építtesse fel / és az SS-ek tudták hogy ez jó [...] 1940 július 6-án a táborból megszökött Tadeusz Wiewowski / lengyel cipész akit a 220-as szám jelölt / és az SS-ek megértették, hogy pihenésre nincs idő”⁵ [7]); minden későbbi szöveg ennek a paradigmának a viszonylatában értelmezendő.

A *hátrálás*, a foglyok egyéni történetének szoros, sokszor a gázkamrák ajtajáig tartó visszakövetése Macierzyńskinél (is) testközeli perspektívát eredményez – a kötet versei kérlelhetetlenségükben a *Saul fiát* idézik; a hiteles táborábrázolás érdekében a szövegeknek le kell bontaniuk a köztudatban élő, öntudatlanul is átesztétizált Auschwitz-képet, erre pedig a fizikai körülmények lehető leghitelesebb, minden finomkodást száműző bemutatása a legalkalmasabb eszköz. A versek szempontjából talán biztonságosabb lenne a szagok, a mindent beborító mocsok leírásának mellőzése (ezt a lengyel kritika gyakran valóban hatásvadásznak is érzékeli), a tábor pontos leírása szempontjából

A fénykép fenomenológiája Lengyel Péter Búcsú két szólamban és Cseréptörés című műveiben = Uő., *Turul és dinó – Jelenetek a képek életéből*, Magvető, Budapest, 2016, 108.)

- 2 „wytrzymaliśmy 70 lat / bez obozów koncentracyjnych choć ciagle leżą / w naszej naturze” (XXX.) – A kötetből vett idézeteket a szerző fordításában közöljük.
- 3 KERTÉSZ Imre, *Hosszú, sötét árnyék*, <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/KERTESZ/kertes00051/kertes00053/kertes00053.html>.
- 4 Piotr MACIERZYŃSKI, *Książka kostnicy*, Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, Poznań, 2017.
- 5 „27 kwietnia 1940 roku Heinrich Himmler rozkazał / Richardowi Glücksowi założyć obóz koncentracyjny w Oświęcimiu / i rozbudować go siłami więźniów / i esesmani wiedzieli że to jest dobre [...] 6 lipca 1940 roku z obozu uciekł Tadeusz Wiewowski / polski szewc oznaczony numerem 220 / i esesmani pojęli że nie mają czasu na odpoczynek” (*Stworzenie KL Auschwitz*)

azonban megkerülhetetlen: „a latrina mellett gyakran üldögélt egy öreg SS / kedvelte a guggoló nők látványát / csak ő sietett segítségére/ rálépett a fába kapaszkodó ujjakra / és várt amíg eltűnik a fej”⁶ (11), ahogy megkerülhetetlen a kétségbeejtő, céltalan fizikai fájdalom ábrázolása is: „a hiányzó végtag már a kemencébe került / a butának meg elvárásai voltak / *Uraim, ez fáj, fáj...*”⁷ (46).

A kötet testpoétikája az antiteremtésen keresztül értelmeződik: az eddig ismert mítoszt, amelynek kulminációs pontja az ember megteremtése és az egyéb teremtmények fölé rendelése (az istenhez való – minden bizonnyal inkább *szellemi*, mintsem *fizikai* – hasonlatosság okán), fölülírja, eltörli az új narráció, amelyben egyes, szerencsés testek nyernek hatalmat más testek fölött (mert az árszaság ugyanúgy, mint a szlávság, zsidóság, cigányság vagy fogyatékoság, elsődlegesen testi tulajdonság). Az alsóbbrendű testek viszont hozzájárulhatnak az arra érdemesek felmagasztosulásához: „a koncentrációs táborok közvetítésével / aranyátutalásra került sor / egy szájból a másikba // a friss lélegzetért való aggodalomból / a Reich javára”⁸ (24), a testek az anyagiságba záródnak. Az *anyag* szó jelentései azonban lelepleződnek, az ember mint *matéria* értéke pénzben (vagy az *Auschwitzi bordélyház*⁹ című vers esetében cigarettában és egyéb vagyontárgyakban) kifejezhetővé válik: „1941 májusában az adminisztrációs iroda vezetője / pénzt küldött a lódzi Gestapónak a halottakért [...] Stanisław Sobczak után csaknem 24 reichsmark maradt / Henryk Śliwiński után nem egészen 3 / a kézbesítés árának levonása után”¹⁰ (10). Ebből a pozícióból hiúsul meg a teremtéssel létrejött erkölcsi rend (hogyan a gondviselésről, illetve az abba vetett bizalomról ne is beszéljünk: „a Zyklon-B-től / a krematóriumtól / a folyóba szóratastól // ments meg minket / ha ugyan képes vagy rá”¹¹ [26]). A testeket nem engedik *emberré válni*, a felső hatalom kényszerítése folytán az érzések sem lehetnek többek testfunkciónál: „a professzornak

6 „koło latryny często przesiadywał stary esesman / który lubił patrzeć na kucające kobiety / tylko on pośpieszył z pomocą / nadepnął na wczepione w drewno palce / i poczekał aż zniknie głowa” (XXX.)

7 „brakująca kończyła już była w piecu / a głupia miała pretensje / *Panowie, to boli, boli*” (XXX.)

8 „za pośrednictwem obozów koncentracyjnych / nastąpił duży transfer kruszcu / z ust do ust // w dbałości o świeży oddech / dla dobra Reszy” (XXX.)

9 *Oświęcimski burdel*

10 „w maju 1941 roku kierownik administracji / wysłał do łódzkiego Gestapo pieniądze po zmarłych [...] po Stanisławie Sobczaku zostały prawie 24 reichsmarki / a po Henryku Śliwińskim niecałe 3 / po potrąceniu kosztów przesyłki” (*Przekaz*)

11 „od cyklonu B/ od krematorium/ od wysypania do rzeki// ocal nas/ jeśli coś z tego potrafisz” (XXX.)

nagy gyűjteménye volt / az előadásai során is bemutatta / amikor azt oktatta a herék megszakítják az ondótermelést / a halálfélelem körülményei közt¹² (20). A kívülről hozott erkölcs maradékai az új normának ütközve zúzódnak szét. A Sonderkommando egyik tagját egy elroncsolódott nő arra kéri, elgázosítás előtt vegye el a szüzességét; a fogoly visszautasítja, fogolytársaival pedig később mérlegelik, hogy helyesen cselekedett-e. A vers által be nem mutatott, de sejtetett etikai érveket és ellenérveket érvényteleníti a fogoly beismerése: fizikailag nem volt képes az aktusra, hiszen a nő csonttá fogyott és mocskos volt az ürüléktől.

Az Auschwitzban, vagy még inkább az Auschwitz által létrejött új világrend nem csupán a tábor működésének idejére szól, hanem a jövőbeli igazságérzelést is megpecsételi, többek között a gyilkosok (méltányos) megbüntetésének elmaradása által: „a birkenau-i IV krematóriumba vitték őket // hirtelen kilépett közülük egy nő / és így szólt az SS-hez / *Mindenki, aki itt van, pontosan tudja, hogy nemsokára meghal / a híres auschwitz-i gázkamrában és hogy elégetik a krematóriumban, / de elmúlt már az idő, amikor ezek a bűntettek titokban maradnak. / Ma már mindenki tudja, mi történik Auschwitzban, / és a németek minden meggyilkoltért / keményen megfizetnek. // azt sem tudjuk hogy hívták a nőt / azt viszont igen hogy mekkorát tévedett // auschwitz személyzetéből az SS-ek úgy 90%-a / elkerülte a felelősségrevonást*”¹³ (35).

A birtokoltság, és ezáltal a testté redukálódás állapotát a szökés lehetetlensége teszi maximálissá. A szabad akarattól és a sorstól való megfosztatás nem egyszerűen a fizikai akadályok függvénye, és nem is emiatt válik a szerzőt talán leginkább izgató kérdéssé: a sikeres szökéseket követő borzalmas megtorlásokkal a kötet kiemelten, több helyen is foglalkozik – jellemzően olyan szövegekben, amelyek csak a belső, az antiteremtés rendszerében rögzített szempontból leplezik le a táborok perverz logikáját teljessé tevő erkölcsi paradoxont. A szökés egyfelől az Auschwitztól (a tábortól mint létezőtől) való szabadulást jelenthetné,

12 „profesor miał sporą kolekcję / demonstrował ją podczas wykładów / na których głosił że jądra przestają produkować plemniki / pod wpływem śmiertelnego strachu” (*Kolekcjoner lewych*)

13 „zawieziono ich do IV krematorium w Birkenau // nagle wystąpiła młoda kobieta / i powiedziała do esesmana // *Wszyscy tu obecni zdają sobie sprawę, że za chwilę umrą / w sławnej oświęcimskiej gazowni i spaleni zostaną w krematorium, / ale minął już czas, kiedy te zbrodnie dokonywane były w tajemnicy. / Dziś cały świat wie, co się dzieje w Oświęcimiu / i za każdego tutaj zamordowanego / ciężko Niemcy będą płacić. // nie znamy nawet imienia tej kobiety / wiemy tylko jak bardzo się pomylili // z oświęcimskiej załogi około 90% esesmanów / uniknęło odpowiedzialności karnej*” (XXX.)

a tábor tényétől megfertőzetlen világrend visszaszerzésére kiharcolt lehetőséget; a szökést követő megtorlások viszont erkölcsileg teszik elfogadhatatlanná a visszaszerzés aktusát, a kísérlet megvalósulásának pillanatában alapjaitól bontva le a világot, amely visszaszerzésére a kísérlet irányul. Az egykori foglyok magukban hordozzák Auschwitzot, az lakja be mindennapjaikat, és valamely kiszámíthatatlan logika mentén az pusztítja el őket, mint a *Rosálás*¹⁴ című versben is, ahol Stanisław Jastert szökése után a Lengyel Földalatti Mozgalom (a Honi Hadseereg elődje) vádolja meg a nációkkal való kollaborációval, hogy aztán ki is végezze.

Macierzyński szövegeinek hitelessége és ereje is elsősorban annak a belső perspektívának köszönhető, amelyből a lírai én szikár, szófukar hangnemben tudósít, óvakodva bármínemű kinyilatkoztatástól, de a tények tülelemzésétől is. Macierzyński Auschwitz körmönfont logikáját hagyja minden részletében megmutatkozni (a verseskötet végén könyvészet található, a listán szereplő szerzők közül a magyar olvasók számára valószínűleg Gideon Greif neve cseng a legismerősebben): „a chorzowi Edmund Lidke / blokkvezetőhelyettesnek nem kellett semmit sem tennie / a halálra kiválasztottak seregébe saját akaratából / lökte be a tanító Marian Batkát // az eset után Lidkét menesztették a táborból / mint elmebeteget”¹⁵ (12).

A kép teljessé tétele érdekében a szövegek egy része a *holokauszt-recepciót* villantja fel, főként a lengyel, mellébeszélésből és (patrióta) klisékből építkező, antiszemitizmustól korántsem mentes történelmi emlékezetet, amely a foglyokon a hősiességet kéri számon (és amely így, értelmezési keret helyett egyfajta, az éles tárgyat körülvevő és eltakaró, a tárgyhoz organikusán nem kapcsolódó védőtokként működik), illetve a megértés mindenkori, következetes megtagadását. „[N]em tudom elképzelni hogy egy kulturált ember / képes legyen elaludni anélkül hogy előbb olvasson valamit / nem volt ott lámpa az ágyatok mellett?”¹⁶ (45).

A kötetben azonban az *addig, amennyire lehetséges* mint a hátrálás végpontja nem bizonyul elégségesnek – nyilván, hiszen ez a hátrálás sosem lesz tökéletes. Emiatt nem az történik, amit a hivatkozott Bán-

14 *Roszada*.

15 „Edmund Lidke z Chorzowa / jako zastępca blokowego nie musiał nic robić / z własnej woli do szeregu przeznaczonych na śmierć / wepchnął nauczyciela Mariana Batkę // po tym zdarzeniu Lidke został zwolniony z obozu / jako chory psychicznie” (*Uratorwani*)

16 „nie wyobrażam sobie jak kulturalny człowiek / może usnąć nie przeczytawszy czegoś / czy mieliście tam przy łózkach nocne lampki?” (*XXX*)

elemzés előrevetít (vagyis nem a háborút sikerül lezárni, és, tegyük hozzá, ember- és önképünk sem lesz teljessé), katarzisz helyett örök visszatérés marad: „mint rózsafüzért kellene ismételnünk: [...] *mit kellene tudnom / hogy kellene kinéznem / hogy esélyem lehessen*”¹⁷ (15–16). Az antiteremtés (az ember, *ahogy eddig ismertük*, eltörlése) után az egyetlen esély önmagunk létezésbe való visszaírására (egy elfogadható identitás megalkotására) a holokauszt megmérettetése lehetne – ahogy Sacha Batthyány, minden bátorságát összeszedve fölteszi magának a kérdést: „*Képes lennél zsidókat bújtatni?*”, majd a választ is melléírja: „*Nem.*”¹⁸ És ahogy a lírai én újra és újra, minden mozdulatában a tábor képeit ismeri fel, a megmérettetés és a megmérettetés által megvalósulható létezés vágya kísérteties, rémisztő és kízó *holokausztvágyba* torkollik, amely csak kétséget szül: „nem kínoztam senkit / mert nem kellett kiállnom ezt a próbát”¹⁹ (58).

17 „powinniśmy powtarzać jak pacierz: [...] *co powinienem umieć / i jak wyglądać / żeby mieć szansę*” (*Poszukiwanie sekserki*)

18 Sacha Batthyány, *És nekem mi közöm ehhez?*, ford. BLASCHTIK Éva, Helikon, Budapest, 2016, 221.

19 „nie katowałem / bo nie byłem poddany takiej próbie” (*Szczęście*)